

איסור 'בת אחת' באיסורי שבת ויום הכיפורים

הגמרא במסכת יבמות (לד.) תרה אחר מאן דאמר הסובר שאיסור חל על איסור ב'איסור כולל' [- האיסור החדש כולל עוד דברים מלבד החפצא דאיסורא שהיתה אסורה בתחילה], 'איסור מוסיף' [- האיסור החדש מוסיף עוד אנשים לאיסור] ו'איסור בת אחת' [- שני האיסורים חלים יחד].

ואומרת הגמרא: אמר רבי יהודה אמר רב, רבי מאיר היא, דתניא, יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ארבע חטאות ואשם אחד: טמא שאכל חלב והוא נותר מן מוקדשין ביום הכיפורים [ארבע חטאות: חלב, נותר, טמא שאכל קודש, אכילה ביום כיפור. אשם: מעילה]. רבי מאיר אומר, אם היתה שבת והוציאו בפיו, חייב [- אף מדין הוצאה בשבת]. אמר לו, אינו מן השם [- שאין זה איסור אכילה, אלא איסור צדדי שבשעת האכילה מוציאו בפיו].

ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא, היכן מצאנו בדעת רבי מאיר 'איסור בת אחת'. רש"י (ד"ה) (אם) פירש שמכך שמחייב רבי מאיר משום הוצאת שבת, על כרחך סבירא ליה שאיסור 'בת אחת' חל - שהרי כשקידש היום חלו עליו איסור אכילת יום הכיפורים ואיסור שבת.

והתוספות (ד"ה והוציאו) תמהו על דברי רש"י, מה ענין זה לאיסור חל על איסור, כי ודאי גם למאן דאמר שאין איסור חל על איסור אפילו בבת אחת, מכל מקום אם נאסרה מלאכת שבת לא ימנע איסור אכילת יום הכיפורים מלחול אחריו, וכן להיפך אם נאסרה אכילת יום הכיפורים לא ימנע איסור מלאכת שבת מלחול אחריו. ולכן פירשו התוספות שלדעת רבי מאיר עובר הן על איסור הוצאה בשבת והן על איסור הוצאה ביום הכיפורים - ושני איסורים אלו הם החלים בבת אחת, ומהם מוכח שדעתו של רבי מאיר שאיסור חל על איסור בבת אחת.

חקירת האחרונים אם איסור שבת ויו"כ חלים בתחילת היום או בכל רגע ורגע

והנה חקרו האחרונים בגדר איסורי שבת ובגדר איסורי יום הכיפורים מתי חל איסורים, האם בתחילת היום חל האיסור על כל היום, או שבכל רגע ורגע חל חלות איסור חדש על אותו רגע. והאם יש חילוק בזה בין שבת ליום הכיפורים, וכמו שיבואר.

ורבי דוד פוברסקי זצ"ל (חיי אברהם - יומא, עמוד קכב) כתב להוכיח שבין איסורי שבת ובין איסורי יום הכיפורים חלים מיד עם כניסת היום על כל היום, וזאת מדברי רש"י הנזכרים, שכן רש"י פירש שהאיסור בבת אחת כיון ש"כשקידש היום חלו עליו איסורי אכילת יום הכיפורים ואיסור שבת", ואם איסורי שבת ויום הכיפורים חלים בכל רגע על אותו הרגע, אם כן, מה אכפת לן מתי נכנס שבת ויום כיפור, הלא סוף סוף בכל רגע ורגע חלים שני האיסורים מחדש בבת אחת, וכשנבוא לדון על שעת עבירת האיסורים - באותה שעה חלו שני האיסורים בבת אחת.

קושיית המהר"צ חיות והחתם סופר מדין תוספת שבת דאורייתא

עוד הקשו האחרונים על דעת רש"י ותוספות ש'בת אחת' היינו בחלות איסור שבת ואיסור יום הכיפורים, שהרי הגמרא ביומא (פא:) דרשה מהכתוב (ויקרא כג לב) "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש" שמתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. הרי שדין תוספת יום הכיפורים הוא מדאורייתא. ואף שהברייתא שם ממשיכה ואומרת: אין לי אלא יום הכיפורים... שבתות מנין, תלמוד לומר "שבתכם", הא כיצד, כל מקום שנאמר 'שבות' מוסיפין מחול על הקודש. מכל מקום נחלקו הראשונים בדבר אם גם דין תוספת שבת הוא דאורייתא או לא. שהרמב"ם והטור השמיטו דין תוספת שבת [ובדין תוספת יום הכיפורים, דעת הרמב"ם שהוא רק לגבי עינוי, ודעת הטור שהוא גם לגבי איסור מלאכה], ומאיך הבה"ג, הרי"ף, הרא"ש, הסמ"ג ועוד העתיקו גם דין זה כדין דאורייתא. והשו"ע (או"ח סימן רסא ס"ב) הביא דעת הראשונים המוסיפים חובת תוספת שבת ויום טוב בלשון 'יש אומרים'.

ומעתה, מקשים האחרונים, לדעת הסוברים שתוספת יום הכיפורים לענין מלאכה דאורייתא ואילו תוספת שבת אינה דאורייתא, נמצא שאיסור יום כיפור חל קודם איסור שבת - ואין כאן איסור חל על איסור בבת אחת. אמנם כל זה אמת אם נפרש כוונת הגמרא כפי שדקדק רש"י וכתב שבשקידש היום חלים עליו איסור שבת ואיסור יום הכיפור כאחד, שאז יש מקום להקשות שמא אין האיסורים חלים באותה עת, שבשבת חל האיסור רק בתחילת היום ממש וביום הכיפורים חל כבר קודם לכן בזמן התוספת. וכה"ק המהר"צ חיות בחולין (חולין קא:): על סוגיא דומה, שגם בה מבואר שאיסורי שבת ויום הכיפורים חשובים 'איסור בת אחת'.

והחתם סופר (שם) יישב, שאף לדעת הטור הסובר שתוספת יום הכיפורים לענין איסור מלאכה היא מדאורייתא, מכל מקום אין העשה דתוספת נמשך אלא עד צאת הכוכבים, ואז העשה פוסק ומתחיל כרת דשבת ויום הכיפורים בהדדי. והעושה מלאכה ביום הכיפורים אינו חייב אלא כרת ואין לו עשה דתוספת, וממילא חלים איסורי שבת ויום הכיפורים כאחד. ולכאורה לפי הצעתו של הגרד"פ בביאור הסוגיא, שאיסור שבת ויום כיפור חלים בכל רגע ורגע מחדש כאחד, נמצא שאנו דנים רק על הרגע שבו עשה את האיסור, ושוב אין נפק"מ מתי נכנס היום בתחילתו, אם יש דין תוספת או לא.

לא ידעו שאלול מעובר ונודע באמצע יום הכיפורים אם חל למפרע או מכאן ולהבא

ובמאירי כתב ציור שיום הכיפורים ושבת לא יחולו בבת אחת, באופן שלא ידעו הציבור שקידשו את

חלות

איסורי

שבת ויום

כיפור על

כל היום

או בכל

רגע

יום ראשון ט ניסן

יבמות דף לד

החודש וסמכו על מה שאמרו שמימות עזרא לא מצינו אלול מעובר, ונודע להם באמצע היום שהיה אלול מעובר והיום יום כיפור. ואין גדרו שהיו אנוסים אלא שבאמת לא היה לגביהם יום כיפור, וכפי שמוכח מהמעשה המובא בגמרא בראש השנה (כא.) שלוי איקלע לבבל אחר שעברו את השנה, וראה ביום הכיפורים של ארץ ישראל איך שאוכלים בבבל מאכלים ולא מנעם מזה, ולא רצה להעיד כיון שיצא קודם שאמרו בבית דין מקודש. ותמהו התוספות (שם ד"ה לוי) מדוע לא היה חייב להפרישם מהאיסור, הרי יש כאן ודאי איסור כרת דאורייתא, כיון שיודע שקידשו את החודש. וביארו שכיון שהם לא ידעו מעיבור החודש, ממילא כלפיהם אכן לא היה זה יום כיפור והיו מותרים באכילה, שכך דרשו חז"ל (ר"ה כה.) מהכתוב "אשר תקראו אתם מקראי קדש" - בין בזמן בין שלא בזמן. 'אתם' אפילו שוגגין, אפילו מוטעין ואפילו מזידין.

ומסתפק המאירי אם בעת הידיעה חל שם יום כיפור למפרע על כל היום, או שרק מכאן ולהבא. ואם ננקוט שחל רק מכאן ולהבא, הרי נמצא ציור שיום הכיפורים ושבת לא חלו בבת אחת, כי איסור שבת חל בתחילת היום ואילו איסור יום כיפור חל רק כשידעו מעיבור החודש. אמנם פשוט שכל זה רק אם גדר האיסור הוא שנקבע איסור על כל היום מתחילתו, אבל אם גדר האיסור הוא שבכל רגע ורגע מתחדש איסור על אותו רגע, אם כן, מה בכך שעד עתה לא ידעו מאיסור יום כיפור - סוף סוף בשעת האיסור התחייב בין בדין שבת ובין בדין יום כיפור כאחד.

חילוק הצפנת פענח בין זמן שבת שבכל רגע וזמן יוהכ"פ שהוא נקודה אחת כל היום

ובצפנת פענח (שמות כ י; לא יד; שו"ת ח"ב סימן לב; מכתבי תורה קנד-קנה) כתב שישנו חילוק בין שבת ליום הכיפורים בגדר הזמן, כי שבת הזמן דידה הוא 'דבר מצטרף' וכל רגע ורגע זמן פרטי המצטרפים יחד לכדי שבת שלימה - ומכונה הצטרפות זו בשם 'הרכבה שכינית'. משא"כ יום הכיפורים זמנו הוא 'עצם' ואינו מתחלק כלל, אלא נקודה אחת של 'כל היום', וגדרו 'הרכבה מזגית'. והעלה נפקא מינה באופן שנתגדל קטן באמצע שבת ויום כיפור, כגון שהיה גדול בשנים ולא הביא סימנים ועלו בו שערות באמצע שבת ויום כיפור - שלענין שבת חייב מיתה משעה שנעשה גדול, על אותו רגע והרגעים שאחריו עד סוף השבת. משא"כ לענין יום הכיפורים, כיון שאין זמנו מתחלק והכרת הוא כרת אחד על כל הלילה והיום.

ובזה ביאר מה שאמרו בגמרא ביומא (פא.) להצריך קרא לעונש דיממא ועונש דליליא, והתוספות ישנים שם העירו: לא ידענא אי בעינן בכל דוכתא עונש דיממא וליליא במלאכה, כגון שבתות וימים טובים וחולו של מועד. וביאר הרוגוטשובער, שבשבת שכל רגע ורגע הוא מציאות בפני עצמה ועליה נאמרו הכתובים, אין טעם להצריך פסוק על לילה ויום. אבל ביום הכיפורים שגדרו נקודה אחת של זמן המתמשכת על פני כל היום, בזה חילקה הגמרא בין יום ללילה, שכל אחד מהם הוא יחידת זמן בפני עצמה הצריכה קרא.

מחלוקת הישועות יעקב והנצי"ב אם 'מערב עד ערב' פוטר קטן שהגדיל באמצע יו"כ

ובישועות יעקב (או"ח סימן תרח סק"א) כתב שקטן שנולד באמצע יום הכיפורים, לדעות המצריכות גדלות מעת לעת, ממילא לא יתחייב בתענית אף משעה שנעשה גדול, שכיון שכבר אכל וכרסו מלאה אין זו תענית 'מערב עד ערב', כי תענית בעינין שיהא מעת לעת. מאידך, הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא קסז סוף אות ו) כתב להיפך, שלפי דעות אלו יצטרך להתענות כבר מתחילת היום אף שהוא קטן, כי מאחר שבאמצע היום יתחייב בתענית, ותענית שאכל בתחילת היום אינה תענית, ממילא מכח חיובו שלהבא צריך כבר בתחילת היום - בעודו קטן - להימנע מאכילה.

ואמנם סברות אלו הם רק ביחס לחיוב התענית, שבתענית מאמצע היום יש חסרון של 'מערב עד ערב', אך באיסור מלאכה יהיה חייב אף להישועות יעקב. אמנם לפי סברת הצפנת פענח שחיוב יום הכיפורים חל בתחילת היום על היום כולו כמקשה אחת, קטן שהגדיל באמצע יום כיפור [ע"י הבאת שערות או להשיטות שצריך גדלות מעת לעת] יהיה פטור אף מעשיית מלאכה.

דרשת המשך חכמה מ'כל הנפש' לרבות קטן שהגדיל ביו"כ

ובמשך חכמה (ויקרא כג כט-ל) על הפסוק "כי כל הנפש אשר לא תעונה... וכל הנפש אשר תעשה..." העיר על תוספת תיבת 'כל' הנפש, אשר נראית כמוותרת. וביאר: יתכן, לפי שאמר 'מערב עד ערב תשבתו שבתכם', סלקא דעתך אמינא אם הגדיל קטן או נתגיייר בעצם יום הכיפורים, אינו חייב אם אכל או עשה מלאכה ביום הכיפורים, לכן כי 'כל' אשר לא תעונה, 'כל' נפש אשר תעשה מלאכה בעצם היום - ונכרתה, עכ"ל. דהיינו שאף הוא הציע כסברת הצפנת פענח ש'מערב עד ערב' גדרו שאיסור יום כיפור אינו בכל רגע ורגע אלא גדרו איסור אחד על כל היום, 'מערב עד ערב', וממילא קטן שהגדיל ייפטר הן מדין עיניו והן מאיסור מלאכה.

אמנם המדקדק יראה שבזאת חלוקים דברי המשך חכמה מדברי הצפנת פענח, שכן המשך חכמה תלה את דבריו רק באופן שאותו קטן עשה כבר מלאכה או אכל בשעת קטנותו, ואילו הצפנת פענח לא חילק בזה. ולכאורה הצפנת פענח למד ש'מערב עד ערב' מלמדנו את גדר הזמן ביום כיפור שהוא 'נקודה אחת' כלשונו, וממילא לא שייך להתחייב רק בחצי מהזמן. ואילו המשך חכמה למד ש'מערב עד ערב' מלמדנו רק שקיום הדין הוא רק כשמתענה או נמנע ממלאכה בכל ה'מערב עד ערב', אך שפיר יכול להתחייב גם באמצע הזמן.

"כי שבת,

הזמן דידה

הוא 'דבר

מצטרף', וכל

רגע ורגע

זמן פרטי

המצטרפים

יחד לכדי

שבת שלמה.

ומכונה

הצטרפות

זו 'הרכב

שכינית'.

משא"כ יום

הכיפורם

זמנו הוא

'עצם'...

החידוש היומי מוקדש

להצלחת התורם

בכל ענייניו ברו"ג